

Микитенко Інеса Андріївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права і психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ТА ОБШУКУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ НОРМ, СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА УМОВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання обшуку та допиту військовополонених набуло особливої актуальності. Україна, утримуючи значну кількість російських військовослужбовців як військовополонених, зобов'язана забезпечити їхній правовий захист відповідно до міжнародного гуманітарного права, а також дотриматися власного національного законодавства. Важливість цієї теми визначається тим, що військовополонені мають спеціальний міжнародно-правовий статус, а обшук і допит щодо них мають проводитися не за правилами кримінального процесу, а відповідно до норм Женевських конвенцій. Окрім того, саме культура поводження з військовополоненими є критерієм оцінки правової системи держави та визначає її цивілізаційний рівень, особливо у період війни. Додатково актуальність посилюється необхідністю отримання від полонених інформації, важливої для оборони, але при цьому суворо дотримуючись міжнародних стандартів гуманності. Це вимагає чіткого правового алгоритму, якого Україна має дотримуватися на відміну від росії, що систематично порушує міжнародне гуманітарне право, застосовує тортури, насильницькі зникнення, публічне приниження полонених та інші заборонені методи.

Військовополонений є особою, статус якої визначено у ст. 4 Третьої Женевської конвенції 1949 року. У цій статті зазначено, що військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: особового складу збройних сил сторони конфлікту, членів ополчення чи добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил, членів інших ополчень чи добровольчих загонів, членів особового складу регулярних збройних сил, осіб, які супроводжують збройні сили, членів екіпажу, жителів

неокупованої території, які чинили опір силам загарбника [1]. Приймавши військовополонених під свою владу, держава зобов'язана забезпечити їм захист згідно з нормами міжнародного гуманітарного права. Однією з ключових норм є ст. 13 Женевської конвенції, яка встановлює, що з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції [1]. Забороняється піддавати військовополонених каліченню, науковим експериментам або впливу, що становить небезпеку для їхнього життя чи гідності. Так само військовополонені повинні бути захищені від актів насильства, залякування та образ.

Ця норма відповідає і Конституції України, ст. 28, яка закріплює, що «кожен має право на повагу до його гідності» та що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [3]. Тому навіть під час обшуку держава повинна забезпечити дотримання людської гідності.

Окрему увагу міжнародне гуманітарне право приділяє саме процедурі обшуку. Стаття 18 Третьої Женевської конвенції встановлює, що у військовополоненого можуть бути вилучені лише зброя, військові документи та предмети, які можуть становити загрозу безпеці. Особисті речі полоненого не підлягають конфіскації. У випадку тимчасового вилучення речей - має бути оформлений письмовий документ. Також стаття 14 Конвенції гарантує повагу до особистої честі військовополонених, що означає заборону будь-яких форм принизливих обшуків [1].

У сучасних умовах це має особливе значення, оскільки при затриманні російських військових вилучають мобільні телефони, носії інформації, карти, ноутбуки, флешки, документи - усе це може мати оперативну цінність. Проте обшук має залишатися гуманним, пропорційним і таким, що відповідає нормам міжнародного права та ст. 3 Європейської конвенції про захист прав людини, яка також забороняє нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження [4].

Допит військовополоненого регулюється статтею 17 Женевської конвенції, яка встановлює жорсткі межі. Військовополонений зобов'язаний повідомити лише прізвище, ім'я, звання, дату народження та особистий номер. Усі інші відповіді є добровільними. Забороняється застосовувати до нього будь-який фізичний чи психологічний тиск [1].

Норми Кримінального процесуального кодексу України також мають значення. Так, стаття 87 КПК визначає недопустимість використання доказів, отриманих незаконним шляхом або із застосуванням насильства. Частина 2 ст. 87 прямо говорить, що докази, отримані внаслідок катування, жорстокого поводження або психологічного тиску, визнаються недопустимими [2]. Важливо також зазначити, що ст. 7 КПК закріплює принцип поваги до гідності людини [2], що відповідає Конституції України.

Наведемо кілька прикладів, що підтверджують жорстоке поводження рф з українськими військовополоненими П'ятдесят п'ять українських

військовополонених (52 чоловіка і 3 жінки) повідомили про застосування проти них різних форм катувань чи іншого жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство, одразу після захоплення в полон. Більшість з них були захоплені в полон представниками Російської Федерації під час воєнних дій і мали нетяжкі поранення. Військовополонені зазнавали катувань і жорстокого поводження, які вчинялися з метою отримання інформації військового характеру або у якості покарання. Вони повідомили, що їх били кулаками (в тому числі у тактичних рукавицях із захисними пластинами), прикладами автоматів, лопатами, кийками чи палицями; били ногами; завдавали ножових поранень; катували електричним струмом; душили; тримали на морозі без одягу та погрожували каліцтвом; також щодо них застосовувалися імітації страти з використанням вогнепальної зброї. В результаті деякі з них втратили зуби чи пальці, мали переломи ребер, пальців чи носу, або страждали від болю протягом тривалого часу. УВКПЛ задокументувало шість випадків катувань українських військовополонених на авіабазі біля міста Мелітополь, де дислокувалися російські збройні сили. Декілька військовополонених, які утримувалися в будівлі школи пілотів, зазнали тривалого побиття й катування електричним струмом із застосуванням військового телефону ТА-57 з боку російських військовослужбовців. 9 травня 2022 р. військовополонені чули, як катували іншого українського військовополоненого, і після того як його повернули до кімнати, де їх утримували, вони побачили сліди побоїв на його тілі. Невдовзі після цього він помер від отриманих травм [5, с.9].

Умови російської агресії висувають додаткові виклики. Росія систематично порушує міжнародне гуманітарне право, що підтверджується численними звітами ООН, ОБСЄ та міжнародних організацій. З боку російських сил фіксуються катування українських полонених, імітації страт, сексуальне насильство, побиття, електричний струм, голод та психологічний тиск - усе це є грубими порушеннями ст.ст. 13, 14, 17 Женевської конвенції та ст. 3 Європейської конвенції [1, 4]. На цьому тлі Україна має демонструвати зразкове дотримання міжнародних стандартів.

Проведення обшуку та допиту військовополонених в Україні здійснюється спеціально підготовленими підрозділами, включно зі Службою безпеки України, військовою розвідкою, Національною гвардією та Збройними Силами України. Усі процедури проводяться з дотриманням рекомендацій Міжнародного комітету Червоного Хреста. Крім того, ст. 9 Закону України «Про оборону України» передбачає обов'язок держави забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту [6].

Таким чином, аналіз міжнародно-правових норм, положень Женевських конвенцій та українського законодавства дозволяє стверджувати, що обшук і допит військовополонених становлять окрему категорію правових дій, які істотно відрізняються від класичних слідчих процедур у кримінальному процесі. Їхнє проведення можливе виключно в умовах суворого дотримання норм міжнародного гуманітарного права, яке встановлює пріоритет принципу гуманності над будь-якими безпековими чи оперативними інтересами. Саме тому Україна, перебуваючи в умовах широкомасштабної агресії, вимушена одночасно

вирішувати два взаємопов'язані завдання: забезпечення національної безпеки та збереження стандартів цивілізованого поведіння, що відрізняє її від держави-агресора. У цьому контексті обшук і допит військовополонених є складним правовим інструментом, який потребує високого професіоналізму, належних процедурних гарантій, постійного контролю та документування.

Проведене дослідження дає змогу узагальнити, що особливості обшуку та допиту військовополонених ґрунтуються на спеціальних міжнародно-правових нормах, які мають абсолютний характер та не підлягають обмеженню навіть у ситуаціях збройного конфлікту. Допит військовополоненого, на відміну від допиту підозрюваного у кримінальному процесі, має обмежений зміст. На тлі російської агресії значення дотримання Україною міжнародних норм стає ще більш вагомим. Систематичні порушення Російською Федерацією міжнародного гуманітарного права - тортури, жорстоке поведіння, позасудові страти, відмова у доступі Міжнародного Комітету Червоного Хреста - формують контраст, який підкреслює принципову позицію України: навіть у стані війни залишатися державою, що поважає право. Це не лише захищає честь і репутацію держави, а й відіграє ключову роль у формуванні доказової бази майбутніх міжнародних кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів рф.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що обшук і допит військовополонених є специфічними процедурами, які мають проводитися виключно з урахуванням міжнародних стандартів гуманності. Військовополонені мають особливий правовий статус, а тому будь-які дії щодо них повинні здійснюватися з повагою до їхніх прав, гідності та фізичної недоторканності. Україна, діючи згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, демонструє відповідальний підхід до поведіння з полоненими, забезпечуючи належні умови їх утримання та належне документування усіх процедур. Це не лише підтверджує відданість нашої держави принципам гуманізму, але й сприяє формуванню довіри міжнародної спільноти та зміцненню правових позицій України у сучасних умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поведіння з військовополоненими від 12 серп. 1949 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
2. Кримінальний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131) № 2341-III від 05 квіт. 2001 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) від 28 черв. 1998 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 лист. 1950 р. Стаття 3 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Поведіння з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу російської федерації на Україну. 24 берез. 2023 р. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/23-03-24-ukraine-thematic-report-pows-ukr.pdf>

6. Про оборону України: Закон України від 06 груд. 1991 р., № 19-32-ХІІ

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

Мосієнко Марина Сергіївна

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна

завідувач кафедри кримінальної юстиції ННППІ Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ

Актуальність теми «Електронний суд та його можливості» зумовлена сучасними умовами розвитку держави та необхідністю забезпечення ефективного, доступного й прозорого правосуддя. У період цифровізації державних послуг саме впровадження системи Електронного суду стало одним із ключових напрямів реформування судової влади України. Воєнний стан, внутрішня міграція населення та обмеження у пересуванні суттєво ускладнили громадянам можливість особисто звертатися до судів, тому дистанційний доступ до процесу набув критичного значення.

Електронний суд дає можливість подати позов, заяву, скаргу чи інші документи онлайн, брати участь у засіданнях у режимі відеоконференції, отримувати судові повідомлення та рішення в електронній формі, що значно спрощує комунікацію між судом і сторонами. Цифрові механізми зменшують бюрократію, скорочують строки розгляду справ, мінімізують ризики втрати документів та помилок, які можливі при роботі з паперовими носіями. Система забезпечує прозорість процесу: учасники можуть відстежувати всі процесуальні дії у власному електронному кабінеті, що підвищує рівень довіри до судової влади.

Окрім цього, розвиток електронного правосуддя є важливою складовою євроінтеграції України, адже відповідає міжнародним стандартам відкритості, доступності та модернізації судових процедур. Таким чином, Електронний суд не лише оптимізує роботу правової системи, але й є необхідним інструментом забезпечення реального доступу до правосуддя для громадян у сучасних умовах.

Як зазначає в Ірина Варивода в своїй статті, що «Електронна форма здійснення виклику в кримінальному провадженні. Особа має право подати письмову заяву про здійснення виклику та/або одержання повісток про виклик в конкретному кримінальному провадженні з використанням ЄСІТС та/або її окремої підсистеми (модуля). За наявності технічної можливості виклик такої особи буде здійснено в електронному форматі. Днем вручення повістки про виклик до слідчого судді, суду є день отримання судом